Dr. Vajda Mihály: Laissez faire vagy államszocializmus.

Ma, amikor az összes harctereken az ágyuk még erősebben bömbölnek, mint a szűnni nem akaró világháború bármely korszakában, nem domborodik ki a maga teljes jelentőségében a horderejére, a jövő gazdasági életére, társadalmi struktúrájára és evolúciójára, várható hatásaira nézve nem kevésbbé fontos azon átalakulás, küzdelem és fejlődési processzus, amely a háború hatása alatt, de az attól független és mar a háború előtt adott belső törvényei és tendenciái szerint folyik le a szemünk előtt, messze a csatatérek mögött, ahol a népek sorsát egyelőre a fegyverek fogják eldönteni. A viszonyok és hatások szövevényessége, valamint a háború tartamának és kimenetelének bizonytalan volta természetszerűleg kizárja annak a lehetőségét, hogy a háború után kialakuló jövő államának gazdasági és társadalmi struktúrájáról, szervezetéről és politikai irányáról pontos képet alkossunk magunknak, de viszont egyes törvényszerűségeknek bizonyos gazdasági, társadalmi, lélektani és politikai jelenségek között fennálló és tudományosan megállapított összefüggéseknek az ismerete képesekké tesz bennünket arra, hogy e jövőről egynéhány alapvető vonást előre meg tudjunk rajzolni.

Ha az eseményeket és azok hatásait ily szempontból vizsgálódás tárgyává tesszük, annak a felfogásnak kell bennünk kialakulnia, hogy a háború korántsem fogja félbeszakítani, illetőleg tartósan paralizálni azt a gazdasági és társadalmi fejlődést, amelynek irányát és törvényeit a társadalmi tudományok felkutatták. Csupán arról lehet szó, − és talán ez hatott egyesekre megtévesztőleg − hogy a különböző társadalmi és gazdasági tendenciák nem fognak ugyanazzal az erővel fellépni a háború után, mint a háború előtt, hanem e téren ugyanaz az eltolódás fog bekövetkezni, mint amely e különféle tendenciák

alapjául szolgáló gazdasági és lélektani jelenségekben a háború hatása alatt beállott. Vagyis más szavakkal kifejezve, az fog bekövetkezni, hogy bizonyos tendenciák erősebbek, bizonyos tendenciák gyengébbek lesznek, de nagyjából a háború után is ugyanazok maradnak a főproblémák, csak, hogy aktuális kifejezéssel éljünk, új csoportosításban.

Néhány példa e tételünket közelebbről meg fogja világítani. Vegyük a háború előtti gazdasági és társadalmi fejlődés néhány alapvető jelenségét. Itt van pl. a világgazdaság kérdése. Hogy az összes államok közgazdasága kétséget kizárólag a világgazdaság irányában fejlődött, azt épen a német közgazdasági írók mutatták ki a legalaposabb tudományos készültséggel. Vajjon a háború után ez a tendencia meg fog szűnni? A magunk részéről ezt − a civilizáció jövője érdekében is − lehetetlennek tartjuk. Mert miben is áll tulajdonképen a világgazdasági tendencia? Abban, hogy a nemzetgazdaság egyre fokozódó mértékben szűnik meg a legmagasabb összefoglaló gazdasági szervezet lenni és egyre több és több nemzetgazdaság összekapcsolódásából mindinkább kialakul egy nagyobb körre kiterjedő magasabbrendű, differenciáltabb gazdasági egység. Bizonyos, hogy ez a folyamat a háború után újult erőhöz fog jutni, mert épen a háború tanulságai mutatták meg az izoláltság hátrányait és veszedelmeit. Bizonyos, a honvédelmi érdekekkel szorosan összefüggő termelési ágak terén előreláthatólag érezhető lesz az államok részéről egy bizonyos elkülönülési tendencia. Ezzel szemben azonban áll az, hogy a világpiactól való teljes, vagy csak részleges függetlenülés is keresztülvihetetlennek bizonyulna és hogy a katonai téren való összműködést és szerves összekapcsolást a gazdasági kooperáció szorosabb szervezése fogja követni. Elég, ha e tekintetben a középeurópai gazdaság fejlődési irányára és perspektívájára utalunk, amely előreláthatólag a háború után oly állapotot fog létrehozni, amely átmeneti állapotnak tekinthető a világgazdaság felé.

Voltak olyanok is, akik a háborútól az *osztályharc* és az osztályellentétek enyhülését és egy bizonyos társadalmi vagy helyesebben nemzeti érdekharmónia létrejöttét remélték. Felesleges kiemelnünk, hogy ez a ma már általában feladott naiv felfogás mennyire távol áll az igazságtól. Bizonyos, hogy a kapitalista gazdasági és társadalmi berendezés a maga kísérő jelenségeivel együtt a háború után is fenn fog állani. Ennélfogva működni fognak azok a gazdasági, társadalmi és psychikai rugók is, amelyek az osztályharcot előidézték és ezentúl is elő fogják idézni.

Sőt minden jel arra mutat, hogy bizonyos jelenségek, amelyeknek az osztályellentétek kiéleződése szempontjából különösen nagy szerepük és jelentőségük van, a háború után hatványozott erővel fognak fellépni. Elsősorban az állami *pénzügyi problémákra* gondolunk, amelyek tudvalevőleg a nagy nyugateurópai országokban a háború előtt is a politikai érdeklődés központjában állottak és amelyek a háború után, elképzelhetetlenül nehezen megoldható feladatokat állítva fel, főütköző pontjai lesznek a tőkés és a vagyontalan osztályok érdekeinek. Ugyanilyen irányban fog hatni az előbbi problémával több ponton szorosan összefüggő *drágaság* kérdése is, amely szintén nem lesz új jelenség, hanem a háború kitörése előtti drágulási folyamat folytatásának tekinthető, de a háború hatásai következtében e folytatás tempója rendkívül gyorsított lesz.

Ha így végigmennénk a háború előtti társadalmi életünk összes főbb problémáin, még számos példával bizonyíthatnók, amit itt röviden meg akartunk világítani, hogy t. i. a főbb problémák és a fejlődés iránya, ha részleteiben bizonyos eltolódásokat szenvedtek is, nagyjából logikus folytatásai és következményei lesznek a háború előtti állapotoknak és azoktól egészen lényeges eltérést nem fognak mutatni. Más szóval, közös nevezőre vezetve vissza a jelenségeket, ezt úgy is mondhatnók, hogy a háború után előreláthatólag folytatódni fog az a szociális berendezési tipus, amely a háború egyik főelőidőzője volt: *az imperialista kapitalizmus.*

Ez bizonyára ellenkezik azokkal a reményekkel, amelyeket sokan az államnak a háború után követendő gazdasági politikájához fűznek. Hisz abból a páratlanul messzemenő beavatkozási politikából, amelyet az állam a lakosság elsőrendű szükségleteinek a biztosítását célzó közélelmezési intézkedésektől kezdve a gazdasági és politikai élet oly számos ágában gyakorol, az látszik következni, hogy a gyengébbeket az erősebb kapitalista érdekeltségnek, a nagyobb tőkeerőnek és a monopolisztikus helyzetekkel visszaélő csoportoknak kiszolgáltató *laissez faire* elvié immár végleges vereséget szenvedett és be fog köszönteni az államszocializmus korszaka. E felfogás megerősítést nyerhetett abból a körülményből is, hogy az u. n. háborús szocializmus, vagyis az államnak a termelés, forgalom és fogyasztás terén gyakorolt rendkívül intenzív beavatkozása ellen még a szabadverseny legelfogultabb hívei sem tiltakoztak, minthogy be kellett látniuk, hogy «a szabad, gazdasági erők kiegyenlítő működése»

nem lesz elég a nép élelmezésének és a hadsereg ellátásának a biztosítására.

Több német közgazdaságtan-tanár, még pedig nem csak a katedra-szocialisták, valóban azt a következtetést vonta le a háborús gazdasági tapasztalatokból, hogy a nemzet gazdasági életének fentartásához szükséges főbb termelési ágakat államilag kell szervezni. Illúziókban ringatnánk magunkat azonban, ha feltételeznők, hogy ez az irányadó és a hatalmat a kezükben tartó kapitalista körök felfogásával megegyezik. Hogy ez mennyire nem áll, azt igen kézzelfoghatóan illusztrálja G. H. *Kaemmerernek,* a *Norddeutsche Bank* igazgatójának Edgar *Jafféhez,* az *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* kiadójához írt levele,* amelyből H. *Gunownak* egyik igen tartalmas értekezése után** idézzük a következő jellemző részletet:

«A szabad verseny ösztönzése elengedhetetlenül szükséges a gazdasági test épségben tartásához. Bizonyos, hogy ez az összeseknek az összesek ellen folyó küzdelmével, nyugtalansággal, kapkodással, bizonytalansággal jár, de mégis csak elviselhetően és relative. A szabad hivatásoknak élő emberek egészben véve jól járnak. Aki nem tart ki, annak pusztulnia kell és más hivatást kell választania. Az így létrejövő kiválasztódás szükséges és az összességre jótékony hatást gyakorol.»

Ez, valamint más nyilatkozatok is, kétségen kívül helyezik, hogy úgy Kaemmerer, mint általában a finánctőke és az indusztriális kapitalizmus főbb képviselői az állami beavatkozás eseteit csak a háborús állapotok indokolta szükségintézkedésnek tekintik és nem is gondolnak arra, hogy e beavatkozásnak a háború után való − még mérsékeltebb formában történő fentartását koncedálják. Nagyon téved tehát Ballod, aki az «Einiges aus der Utopienliteratur der letzten Jahre» c. értekezésében*** annak a nézetnek ad kifejezést, hogy a háború az individualista felfogásnak véget fog vetni.

Sokkal szerényebb reményeket fűz a háború gazdasági hatásaihoz Hermann Levy heidelbergi tanár, aki egy nemrég megjelent röpiratában† csak egy bizonyos állami készletpolitikát követel. A háborús tapasztalatokból csupán azt a tanúságot vonja

* Közölve az Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 40. kötete 3-ik füzetében.

** Die Wirtschaftsgestaltung nach dem Krieg.

*** Archiv für die Geschichte des Sozialismus etc. VI. évf. 1. füzet.

† Vorratswirtschaft und Volkswirtschaft.

le, hogy az államnak már béke idején gondoskodnia kell arról, hogy a gazdasági üzem működése háború idején nyersanyagok és más nélkülözhetetlen termékek behozatalának elmaradása által paralizálható legyen. Ugyanilyen szempontból nézi Franz Oppenheimer is az u. n. új gazdasági orientálódást, mindössze azzal a különbséggel, hogy a Levy által követelt Keichsvorratsamthoz még egy «Kriegsarbeitsamtot» csatolna. Mindkét író csupán a gazdasági hadkészültséget óhajtja biztosítani, − de egyébként a szabad verseny elvének érvényben tartásával.

Oppenheimer erre nézve így nyilatkozik a «Vorratswirtschaft» cimü kis értekezésében:

«Az állam néhány arra teljesen érett termelési ágat monopolizálhat, de a gazdálkodás zöme csak a szabad verseny uralma alatt képzelhető el. . . És így a készletbiztosítás ugyan fontos feladata lesz minden jövőbeli háborús készülődésnek; de ezt úgy kell szervezni, hogy a közgazdasági alapépítménybe való minden elvi beavatkozás a lehetőséghez képest elkerültessék.»

A háború várható gazdasági és szociális hatásai egyre élénkebben kezdik foglalkoztatni a közgazdasági Írókat és szociológusokat. Ez irodalommal való részletesebb foglalkozás túlhaladná e kis ismertetés kereteit. Csak a jövő vámpolitikájáról szóló cikkekre akarok utalni, mint ennek az irodalomnak egyik legtipikusabb részére. A vámpolitikusok két nagy csoportja vitatkozik egymással. A védővámos rendszer hívei azt szeretik hangsúlyozni, hogy a jövő összes gazdasági kérdéseiben, és így a vámpolitika kérdésében is, a par excellence nemzeti és honvédelmi szempontokat kell mindenekelőtt figyelembe venni. E szempontok pedig szerintük megkívánják, hogy minden állam szükségletei fedezésében lehetőleg függetlenítse magát a külföldtől, ami viszont csakis oly módon képzelhető el, hogy a belföldi termelést magas védővámokkal óvja meg a külföld versenyétől. A szabadkereskedelem hívei ezzel ellentétben azt látják, hogy a háborús viszonyok az ő törekvéseiket erősíti meg. Egyfelől rámutatnak arra, hogy a modern háborút nem egyes államok, hanem egymást kisegítő államok szövetsége viseli, ami a védővámosok előbb említett érvelését jelentékeny részben megdönti. Másfelől kiemelik, hogy az elsőrendű szükségleti cikkeknek a háború utáni tartósan magas árai a magas védővámok fentartását ab ovo kizárják.

A háborús gazdasági irodalom közös vonása, hogy az írók kevés kivétellel − úgy állítják be a problémát, hogy mi lenne

a háború után kívánatos gazdasági alakulás és gazdasági politika. A kérdés ilyen beállítása, nézetem szerint, nem helyes, mert sokkal fontosabb és a helyes következtetések nélkülözhetetlen alapfeltétele annak a megállapítása, hogy az adott viszonyok kényszerítő hatása alatt a fejlődés előreláthatólag mily irányt fog venni. Vagyis nem azzal kell foglalkoznia, hogy mi legyen, hanem mindenekelőtt azzal, hogy mi lesz. Ezt kívánjuk még befejezésül a legfontosabb szempontokból megvilágítani.

Számos körülmény közreműködése folytán a termelés és a forgalom koncentrációja a háború után még nagyobb méreteket fog ölteni és még gyorsabb ütemű lesz, mint amilyen a háború előtt volt. Ez irányban már a háború alatt is megindult a fejlődós; a tőkeszegény vállalatok ezrei pusztultak el vagy jutottak a tönk szélére, —· viszont ezzel szemben egyesek kezeiben óriási vagyonok halmozódnak fel. A háború után a gazdasági élet főfeladata az elhasznált és megrongált anyagok, eszközölt és gépek helyreállítása lesz, ami a nagy iparágak közül különösen a vas- és gépipart és a kőszénbányákat fogja roppant mértékben foglalkoztatni. A legtöbb iparágban igen jelentékeny tőkebefektetésekre lesz szükség; az ezekhez szükséges összegeket pedig a nagybankok fogják szolgáltatni, amelyekben a háború alatt óriási pénzösszegek halmozódtak fel. A finánctőkének a nagyiparra való befolyása, amely már a háború előtt is igen nagy volt, most még jobban meg fog hatványozódni. A finánctőke pedig, amelynek az az érdeke, hogy az általa financírozott vállalatok egyike se menjen tönkre, azon fog dolgozni, hogy e vállalatok egymásközti versenyét minél nagyobb mértékben megszüntesse. Az erős és a gyenge vállalatok fuzionálása, a kartellek és trösztök hálózatának kiépülése, az egész termelés monopolisztikus irányú fejlődése azelőtt nem ismert mértékben fog jelentkezni.

Hogyan fog az állam a viszonyok ilyen alakulása közepette viselkedni? Mindenekelőtt meg kell gondolni, hogy az államot főképen a megoldhatatlannak látszó pénzügyi problémák fogják foglalkoztatni és e tekintetben teljes mértékben rá lesz utalva a finánctőke támogatására, amely ily módon rendkívül nagy politikai befolyásra fog majd szert tenni. Minden jel arra mutat, hogy a háború után is a finánctőke és az imperializmus fogják a vezetőszerepet játszani és az államnak a viszonyok létrehozta gazdaságpolitikai reformtevékenysége mindössze arra fog szorítkozni, hogy egyes, a hadsereg bizonyos szükségleteit

ellátó üzemeket állami kezelésbe fog venni és egyes a gazdasági élet alapfunkcióinak biztosítására szolgáló termelési ágakban erősebb beavatkozást és ellenőrzést fog érvényesíteni.

Vajjon államszocialista tendencia ez? Szerintem nem lehet annak nevezni. Az állami beavatkozás és kontrol u. i. az államszocializmusnak csak az egyik eleme. De itt hiányzik a másik elein, t. i. az a cél, hogy a fokozott állami beavatkozás és ellenőrzés révén a dolgozó osztályok társadalmi viszonyai javuljanak. Itt ezt a célt egy par excellence *konzervatív* cél helyettesíti, az t. i. hogy az állam hadereje és az általa védett hatalmi szervezet épségben megóvassék.

Az itt vázolt tendenciák, a dolgozó osztályok szempontjából, magukban véve kedvezőtlenek és − egyéb okok mellett − arra fognak vezetni, hogy a tőke és a munka harca a háború *után* fokozott erővel fog felújulni.